

Сяргей ШАПРАН

БРАМА СКАРБАЎ АЛЕСЯ АДАМОВІЧА

95

Рэдкі выпадак у гісторыі беларускай літаратуры, каб у пісьменніка былі дзве даты нараджэння – афіцыйная, пашпартная, якую святкавалі толькі на юбілеі, і хатняя, сапраўдная, якую штогод адзначалі родныя і сябры. Так было ў Алеся Адамовіча: паводле афіцыйных звестак ён нарадзіўся 3 верасня 1927 г., хоць насамрэч быў старэйшы на год з месяцам – гэта ў часе Другой сусветнай вайны маці Ганна Мітрафанаўна ў метрыках “падмаладзіла” сына, каб немцы не адправілі яго на працу ў Германію. Вайна паўплывала не толькі на ўзрост Алеся Адамовіча – яна многае вызначыла як у характары, так і ў ягонай літаратуры.

І сябрамі Адамовіча былі найперш пісьменнікі-франтавікі. Самы першы – паэт і перакладчык Навум Кіслік, у 1942 г. ён апынуўся ў шэрагах Чырвонай арміі і ўдзельнічаў у баях на Курска-Арлоўскай дузе, быў двойчы паранены. Ужо пасля вайны скончыў філалагічны факультэт БДУ, дзе і пазнаёміўся з Адамовічам, які, хоць быў маладзейшы, паступіў на філфак на год раней. Той самы Навум Кіслік, які бліскуча пераставараў на рускую мову М. Багдановіча, Я. Купалу, Я. Коласа, Р. Барадуліна, П. Броўку, А. Вялюгіна, У. Караткевіча, А. Карпюка, А. Куляшова, І. Мележа, П. Панчанку, М. Стральцова, М. Танка. Той самы Навум Кіслік, які ў 1967 г., у самы разгар антыбыкаўскай кампаніі, калі аўтара “Мёртвым не баліць” шальмавалі “ад Масквы да самых да ўскраін”, прысвяціў Васілю Быкаву верш неверагоднай моцы:

*Еще звучат шаги,
следы еще не стерты,
друзья –
да что! –
враги
и те еще не мертвы.
Всё не хотят отдать
то кочку,
то высотку...
И ненависть опять
берет меня за глотку.
И словно бы урек,
я непрестанно помню,
что некий свой урок
не весь еще исполнил.
Вот с этим и живу,
а если б вдруг забылся –
упал бы я в траву,
как стреляная гильза.*

У хатняй бібліятэцы Алеся Адамовіча да сёння зберагаецца добры дзясятка кніг Навума Зіноўевіча з дарчымі аўтографамі, у тым ліку такімі: “Другу моему Саше Адамовичу от всего сердца. Наум Кислик. 29.3.56 г.” (на кнізе “Разговор с друзьями”, 1956), “Сашке – Наум. Н. Кислик. 23.XII.61 г.” (на кнізе “Позывные земли”, 1961), “Саше Адамовичу – с надеждой на лучшие времена и книги. Наум Кислик. 18 мая 69 г.” (на кнізе “Ветви”, 1969).

Калі сябра не стала, Навум Кіслік напісаў у вершы “Реквием Алеся Адамовича”:

*Отпевание длилось так долго,
так мгновенно, как жизнь сама.
Всё погибельно (кроме долга)
в этой жизни, сводящей с ума.*

*Всё погибельно, не иначе,
всё погибельно, черт возьми,
кроме смертной самоотдачи,
что связует людей с людьми.*

“З БРАТНЯЙ УДЗЯЧНАСЦЮ І НАЗАЎСЁДЫ”

Васіль Быкаў называў Адамовіча самым пранізлівым сваім крытыкам. Калі яны пазнаёміліся? Мусіць, у сярэдзіне 1960-х, бо менавіта гэтым часам датуецца першыя лісты Быкава, у якіх ён спярша называе Адамовіча *дарагім Аляксандрам Міхайлавічам*, але вельмі хутка – *Сашам і дорогим дружищем*.

У гэтых лістах Васіль Уладзіміравіч быў шчыры як рэдка з кім: «С новой повестью нелады.

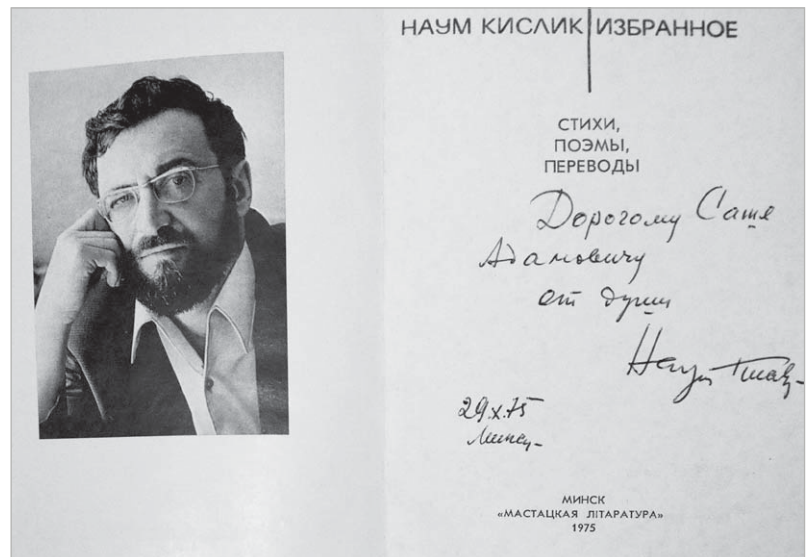
“Юности” и хочется, и колется. Требуют смягчить, просветлить. А я в этот раз решил не уступать. Пусть останется ненапечатанной. Пусть лежит. “Маладосць” тоже не проявляет энтузиазма, видимо, побаивается. Действительно, повесть не для юбилейных лет – антикультурная и антивоенная»*. Ці прызнаваўся іншым разам: “Психологизм твоих вещей всегда меня удивлял, в этом смысле я не знаю равного тебе в современной рус. литературе. Мне думается, что старик Фрейд, будь он жив, читал бы твои вещи, как трактаты специалиста-психоаналитика. Глубина твоих чувствований и точность их передачи прямо-таки удивляют.

После чтения твоих страниц мне мои собственные кажутся стенгазетой”. Альбо падбадзёрваў сябра ў чарговым лісце: “Так вот, Саша, я еще раз хочу просить тебя: не смей и думать даже, что тебе чего-либо не хватает – у тебя вдоволь всего. Ты – честный глубокий мыслитель, ты – отличный художник. ХУДОЖНИК, ты слышишь это? Разве этого мало для одного человека в наш бездумный меркантильный век? И всем этим отмечены все твои произведения – поверь, со стороны это отлично видать. Пусть они, м. б., не в традициях белорусской прозы, ну и что ж? Зато вполне в традициях современной мировой прозы, и вполне на европейском уровне”.

Адамовіч быў вельмі важны для Быкава, які гаварыў: “Шмат у маім літаратурным лёсе значыў крытык Алесь Адамовіч, які дапамог зразумець самога сябе і жыццё” [1, с. 15]. У сваю чаргу і Адамовіч пакінуў у 1980 г. у запісных кніжках такое прызнанне: “Апошнім часам у нас з Быкавым адносіны дабралі, нават ласкі адзін да аднаго такія, што думаеш: абодва настарэлі і пачалі цаніць галоўнае і адкідваць усё, што замінала бачыць, што нас вельмі мала, так неабходных адзін аднаму” [2, с. 88–89].

Невыпадкава менавіта Адамовічу Быкаў упершыню ва ўсіх падрабязнасцях распавёў пад магнітафонны запіс пра свой пакручасты даваенны і франтавы лёс. Гутарка, што адбылася ў 1985-м і ўпершыню была апублікаваная толькі ў 2001 г. [3], пасля падштурхнула Быкава да напісання мемуарнай “Доўгай дарогі дадому”, пра што Васіль Уладзіміравіч і распавёў, калі я запытаўся пра гэта: “З прычыны яе амаль 20-гадовай

* Размова пра аповесць “Мёртвым не баліць”. Лісты В. Быкава цытуюцца паводле арыгіналаў, якія былі перададзены Н. Адамовіч на пастаяннае захоўванне ў Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры.

Дарчы надпіс Навума Кісліка.

даўніны яна не задаволіла састарэлага аўтара, які старанна прыняўся яе выпраўляць, скарачаць, перарабляць. І так уцягнуўся ў сваё перажытае мінулае, што за зіму не здолеў ад яго адарвацца. (Вядома, як старых захапляюць апавяданні пра перажытае, і я тут не стаў выключэннем.) На жаль ці на шчасце – не ведаю, але напісаў кнігу – не вельмі разумную і цікавую, але пра тое, што так ці інакш падалося мне важным у маім жыцці і літаратурным лёсе”.

Алеся Адамовіча, які памёр у выніку другога ўжо інфаркту адразу пасля выступу ў Вярхоўным судзе Расійскай Федэрацыі ў падтрымку Міжнароднага Літфонда ў пытанні непадзельнасці маёмасных правоў пісьменнікаў былога СССР, будзе не хапаць В. Быкаву ўсё астатняе жыццё. (І ў такой смерці адразу пасля суда таксама быў сімвалізм, бо ў пісьменніка-гуманіста Адамовіча, якога, здавалася, нічога не страшыла, была беззаганная рэпутацыя барацьбіта за справядлівасць. Невыпадкава аўтарытэты расійскі крытык Лазар Лазараў успаміны пра Адамовіча назваў “Без страху і папроку”. Ён пісаў, у прыватнасці: “Усмешка – часам іранічная, а значна часцей сарамлівая, дзявочы румянец на шчоках, ветлівасць і далікатнасць – на тых, хто ўпершыню сутыкаўся з ім, Адамовіч рабіў уражанне чалавека мяккага, памяркоўнага. Такім ён і быў. Але я не ведаў чалавека больш цвёрдага і няўступчывага ў прынцыповых пытаннях. І больш бясстрашнага. Мне здаецца, бясстрашнасць наогул была галоўнай уласцівасцю ягонай асобы” [4, с. 235].) Стрыечны брат Алеся Міхайлавіча доктар філалогіі Міхась Тычына расказваў мне, як Быкаў праз амаль дзесяць гадоў пасля смерці сябра скрушана казаў, маючы на ўвазе Адамовіча: “Няма з кім пагаварыць”. “Хоць побач былі сябры і аднадумцы, – тлума-

чыў Міхась Аляксандравіч, бо фраза гэтая вырвалася ў Быкава пасля сустрэчы з сябрамі-пісьменнікамі, – але не было таго, з кім можна было пагаварыць на роўных, калі людзі разумеюць адзін аднаго з паўслова, як гэта было ў выпадку з Адамовічам”.

Аднак што пісаў Быкаў у інскрыптах сябру?

“Алесю Адамовічу, самаму, самаму... для мяне ў сэнсе таленту, розуму і сумлення. З братняй удзячнасцю і назаўсёды. *Васіль Быкаў. 25.V.74 г.*” (на 1-м томе Выбранных твораў, 1974), “Дарагому Алесю Адамовічу, чыё крытычнае, мастацкае і сяброўскае слова застаецца для мяне ісцінай у апошняй інстанцыі. З удзячнасцю і любоўю, *Васіль Быкаў. 24.II.79 г.*” (на кнізе “Пайсці і не вярнуцца”, 1979), “Дарагім і шаноўным Веры і Сашу, з якімі так хораша ў радасці і ў горы. Хай і да канца будзе так! *Васіль Быкаў. 1 чэрвеня 84 г.*” (на кнізе “Знак бяды”, 1984; *Вера* – жонка А. Адамовіча Вера Сямёнаўна), “Алесю Адамовічу – наўздагон за праўдай і Адамовічам, але хіба іх абодвух дагоніш! І ўсё ж... Ад бегуна-праўдзіста *В. Быкава. 5.XII.84*” (на кнізе “Праўдай адзінай”, 1984), “Саше і Вере Адамовічам, в дружбе с котарыми автор хотел бы и закончить свой путь на земле. *Василь. 25 апр. 86 г.*” (на 1-м томе Збору твораў у 4 т., 1985), “Вере и Саше Адамовічам в знак дружбы в до и после Чернобыльскую эпоху. *В. Быков. Июль 1986 г.*” (на кнізе “Знак беды”, 1986). Нарэшце, дарчы аўтограф ужо не сябру, а ягонай дачцэ, які быў зроблены Васілём Уладзіміравічам на бальнічным ложку за пяць дзён да смерці: “Мілай Наташы Адамовіч ад хворага з пажаданьнем не хварэць! *В. Быкаў. 17.VI.03*” (на “Доўгай дарозе дадому”, 2003).

Зазначу, што дарчыя надпісы друкуюцца ўпершыню. І дзіўна, і незразумела, чаму даследчыкі беларускай літаратуры наогул і творчасці Васіля Быкава ў прыватнасці (аўтар гэтых радкоў, трэба прызнаць, не выключэнне) дасюль не скарысталіся магчымасцю, што выпадае толькі аднойчы, – быць першымі публікатарамі інскрыптаў аднаго з сучасных класікаў беларускай літаратуры?

“ДАРАГОМУ ДРУГУ”

Асобнае месца ў Адамовічавай кніжніцы займаюць выданні Янкі Брыля, які гэтаксама быў не проста таленавітым і сумленным пісьменнікам – ён з уласнага франтавога досведу ведаў сапраўдны кошт вайны.

Пра гэтае сяброўства Іван Антонавіч распавёў у эсе “Алесь Адамовіч”. Пісаў не толькі пра пісьменніка (адзначаючы, што ў прозе “пачаў ён адразу з добрага поспеху”, а што датычыць літаратурнай крытыкі, то “крытыкаваў ён смела і трапна, а гэта, калі ты ад платанічных заклікаў

і дэкларацый пераходзіш да пэўнай канкрэтнасці, бывае ох як нявыгадна ды нялёгка” [5, с. 460–461]), але і пра чалавека. Успамінаў, напрыклад, што ва ўсіх вандроўках Адамовічу “было мала песень і смеху, дасціпных экспромтаў і лёгкага заляцання: для поўнай паўнаты хацелася яшчэ і сілаю памерацца”, і каб абавязкова паваліць найбольшага – Янку Брыля. Так, калі яны чарговым разам барукаліся недзе ў Закарпацці, іх сфатаграфавалі Уладзімір Калеснік, які пасля для суцяшэння даслаў абодвум фотаздымкі: Брылю – фота, дзе зверху ён, Адамовічу – фота, дзе зверху ён. (Між іншым, што датычыць вандраванняў – падпісваючы ў 1959 г. кнігу “У гарах дажджы”, Іван Мележ назваў Адамовіча “страсным падарожнікам і шчырым чалавекам”; сам жа Алесь Міхайлавіч пісаў у аўтабіяграфіі: “*Нідзе так не жывеш, як у дарозе, і добра, калі ўсё жыццё дарога*”).

Альбо іншая камічная згадка. Будучы ў Друскенінкаі, Брыль разам з журналістам Якубам Міско звярнуў увагу на даволі легкадумныя мужчынскія світары, што ляжалі ў вітрыне кіёску. «І ў галаву нам, Якубу і мне, не прыйшло, якія юныя намеры абудзілі яны ў Сашавай душы, – пісаў Іван Антонавіч. – А ён, праз нейкі час, радасна ўварваўся ў наш пакой у ярка-чырвоным, вельмі абціслым на здаровай паўнаце світры з тое вітрыны і, ушчэнт расхваляваны ўдачай, спытаўся: “Як?” – “Гіль!” – засмяліся мы. І ён засмяўся. А яшчэ праз гадзіну прыйшоў спакайней, у пяшчотна блакітнай абцісласці – з тое ж вітрыны». Ужо потым, у Мінску, жонка Вера Сямёнаўна, набыўшы чорны закрыты світар, казала: “Давай мы, Саша, заўсёды будзем усё табе разам купляць”.

Зрэшты, пра Адамовіча я што-нішто ведаў не толькі з гэтага эсэ, але і з уласных аповедаў Брыля. Помню, як Іван Антонавіч расказваў, што ў ягонага сябра была не дужа добрая памяць на імёны. «Завітваем у нейкую хату, – гаварыў Брыль, – Адамовіч пытаецца: “Вас як завуць?” – “Ганна Міхайлаўна”. – “Дык мы, Вольга Максімаўна, хацелі ў вас спытаць...”» Ці казаў, што раней у яго быў 90-томны Збор твораў Льва Талстога, збіраць які пачаў пасля вайны – тады кнігі можна было набыць на кірмашы (выданне гэтага Збору твораў, распачатае ў 1928 г., працягвалася 30 гадоў). Тую ж “Вайну і мір” перачытваў чатыры разы, аднак два тамы, дзе былі варыянты рамана, чытаць не стаў, а падарыў сябру – для літаратуразнаўчага аналізу.

Адамовіч, кніжнік па натуре, сапраўды зачытваўся Львом Талстым, якога разам з Пушкіным называў у ліку ўлюбёных з юначых гадоў пісьменнікаў (сіпенькі томік Пушкіна ён падлеткам таемна паклаў у чамадан замест бохана хле-

ба, што дала маці, калі сабраўся ў лес да партызанаў [6, с. 339]). Напамінам пра захапленне цяпер тыя выданні, што мімаходзь трапляюцца на вочы ў бібліятэцы Алеся Міхайлавіча: Збор твораў Л. Талстога ў 22 тамах, ягоня ж “Мысли на каждый день” і асобны том з Поўнага збору твораў пад рэдакцыяй і з заўвагамі П. Бірукова 1913 года выдання, а таксама шматлікія выданні пра пісьменніка: “О Толстом” і “Л. Н. Толстой в последний год его жизни” В. Булгакава, “Интервью и беседы со Львом Толстым”, “Л. Н. Толстой и художники”, “Яснополянские записки”, даклад самога А. Адамовіча “Лев Толстой и белорусская литература: (Война и человек)” (1978) на VIII Міжнародным з’ездзе славістаў...

Зрэшты, Янка Брыль быў не толькі сябрам – ён быў яшчэ й суаўтарам. Размова ідзе пра знакамітую кнігу “Я з вогненнай вёскі...”, ідэя якой нарадзілася ў Адамовіча пасля працы над дакументальным фільмам І. Калоўскага “Хатынь, 5 км” (зняты ў 1968-м, ён быў забаронены на два дзесяцігоддзі) і над “Хатынскай аповесцю”. Як пісаў М. Тычына, хоць твор меў добрую прэсу, аўтар усё адно жыў з адчуваннем “літаратурнай паразы”. Сам ён гаварыў: “Выявіў, узяў, паказаў адну толькі крупінку праўды, кроплю таго, што пабачыў, спазнаў, а бяздонны акіян народнай, вогненнай, хатынскай памяці застаўся, там жа, нячутны, нябачаны свету” [7, с. 9]. Так нарадзілася ідэя дакументальнай кнігі “Я з вогненнай вёскі...”, над якой працавалі ў суаўтарстве Алесь Адамовіч, Янка Брыль і Уладзімір Калеснік, што аб’ездзілі абкалясілі з магнітафонам і фотаапаратам у пачатку 1970-х гг. усю Беларусь, сабраўшы-зафіксаваўшы аповеды больш чым трохсот жыхароў беларускіх Хатыняў...

Увогуле, гісторыя стварэння кнігі, што стала з’явай не толькі беларускай літаратуры, заслугоўвае асобнага апаведу. Цяпер жа згадаю толькі некаторыя з тых дарчых аўтографаў, што захоўваюць кнігі Я. Брыля, які ў публічным праяўленні пачуццяў быў досыць стрыманы: “Дарагому Сашы Адамовічу, хроснаму бацьку гэтай кніжыцы. Янка Брыль. 15.8.68” (на кнізе “Торсть солнечных лучей”, 1968), «Дарагому Сашы Адамовічу. Каб нам з табой “пасавацца” тамамі як найдаўжэй. Янка Брыль. 25.VII.72» (на кнізе “Птицы и гнезда. На быстрянке. Смятение”, 1972), “Дарагому другу Сашы Адамовічу. Янка Брыль. 14.IV.77” (на кнізе “Акраец хлеба”, 1977), “Дарагому Сашы. Не толькі Ты пра мяне... Янка Брыль. 21.IX.78” (на кнізе артыкулаў, лірычных

Сябры і суаўтары кнігі “Я з вогненнай вёскі...” Алесь Адамовіч, Янка Брыль і Уладзімір Калеснік. Возера Нешчарда на Віцебшчыне. 1972 г.

нататак і эсэ “Трохі пра вечнае”, 1978), “Дарагому Сашы – з даўняй прыемнасцю. Янка Брыль. 18.8.83” (на кнізе “Немного о вечном”, 1983).

“ТАВАРЫШУ ПА ПРАЦЫ І ПА ЖЫЦЦІ”

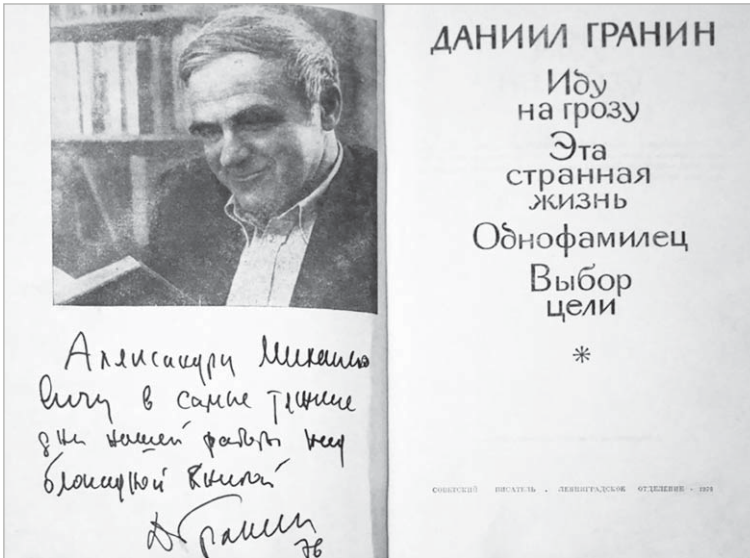
З кнігі “Я з вогненнай вёскі...” вырасла пасля “Блакадная кніга”. Сам Адамовіч расказаў, што штуршком для яе напісання сталі аповеды дачкі Максіма Гарэцкага, якая жыла ў Пецярбургу (у той час Ленінградзе).

Увогуле, многае ў гэтай згадцы ўражвае (“Бываюць у жыцці странныя сближенья”, казаў паэт): і расповеды Галіны Максімаўны, і само знаёмства Адамовіча з дачкой беларускага пісьменніка, які быў расстраляны ў 1938-м і імя якога Алесь Міхайлавіч настойліва вяртаў з небыцця ў сучасны літаратурны кантэкст. “Класік беларускай літаратуры” – так безапеляцыйна назваў ён прадмову да Збору твораў М. Гарэцкага, што пачаў выходзіць у сярэдзіне 1980-х.

Але што тычыць аповедаў Галіны Максімаўны, з якіх ускосна і нарадзілася “Блакадная кніга”, то вось толькі два з іх: маці, каб ратаваць астатніх дзяцей ад немінучай пагібелі, не заявіла пра памерлае дзіця (бо гэта хлебныя карткі!) і амаль месяц хавала ягонае цельца ў шафе. Або: у пункт прыёму дзяцей-сірот прынеслі хлопчыка, і санітарка, добрая душа, пацалавала дзіця, што плакала, а калі азірнулася, убачыла цэлую чародку дзяцей, якія ўсталі ў чаргу, каб яна іх пацалавала [6, с. 371]...

Блакадная тэма настолькі балела Адамовічу, што ён упарта шукаў, хто мог бы ўзяцца за яе. Вядома, найбольш прыдатнымі маглі быць літаратары-ленінградцы. Першым “упрэгчы” ў працу Адамовіч паспрабаваў пісьменніка-“деревенщика” (як тады было прынята на-

Дарчы надпіс суаўтара “Блакаднай кнігі” Данііла Граніна.

зываць тых, хто пісаў пра вёску) Фёдора Абрамава, з якім быў знаёмы яшчэ з 1950 г., але той паскардзіўся: “Там у мяне сялянскі куфар стаіць – вось хто гаспадар майго часу!” (І да сёння ў хатняй бібліятэцы Адамовіча захоўваюцца тры абрамаўскія кнігі, у тым ліку з такім подпісам: “Александрю Адамовичу – по-братски, на память о наших встречах. Ф. Абрамов. 4.I.1973 г.”.)

Спаслаўшыся на занятасць, адмовіўся іншы вядомы пісьменнік-ленінградзец – Данііл Гранін. Але яшчэ адна адмова ўсё адно не спыніла Адамовіча – ён па-ранейшаму ўпарта шукаў суаўтараў і знайшоў-такі трох журналістаў. Аднак і тут яго чакала параза: расійскія журналісты, выслушаўшы беларускага пісьменніка, тут жа... адмовіліся. І толькі тады, пасля чарговага правалу, Гранін, які быў сведкам размовы, раптам згадзіўся: “Ну раз так, вазьмуся я!..”

Яны працавалі разам і кожны асобна. “Блакадная кніга” (аўтары, сабраўшы дзве сотні апо-

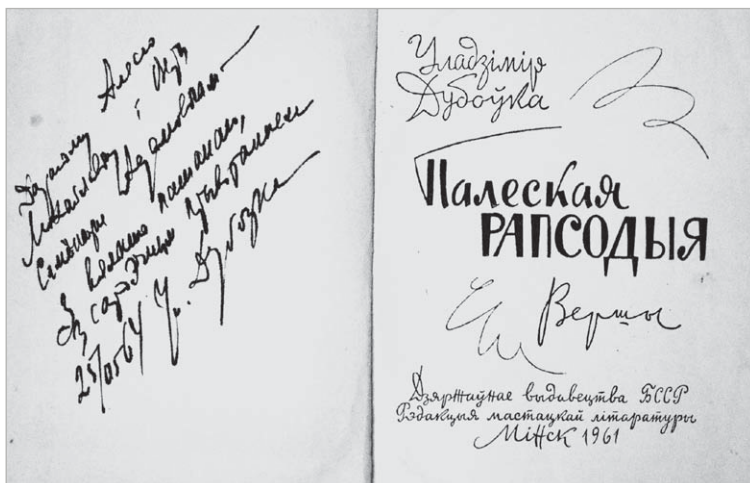
ведаў, напісалі твор памерам чатыры тысячы старонак) не адразу ўбачыла свет: упершыню яна была надрукаваная з купюрамі ў 1977 г. у часопісе “Новый мир”, пасля чаго на яе выхад у Ленінградзе была накладзена забарона. Асобнае выданне з’явілася толькі пасля таго, як змянілася партыйнае кіраўніцтва горада, у 1984-м.

Напамінам пра той час і пра супольную працу – дарчыя надпісы Данііла Граніна на ўласных выданнях: “Александрю Адамовичу – на память о нашей работе с ленинградцами весной 1975 г. Д. Гранин” (на кнізе “До поезда осталось три часа”, 1973), “Александрю Михайловичу в самые тяжкие дни нашей работы над блокадной книгой. Д. Гранин. 76”

(на кнізе “Иду на грозу”, 1976), “А. Адамовичу – лучшему из соавторов Советского Союза. Д. Гранин. 1.81” (на часопісе “Аврора”, 1981, № 1 з раздзеламі “Блокадной книги”), “Алесю Адамовичу. Хорошему товарищу по работе и по жизни. Д. Гранин. 83” (на кнізе “Два крыла”, 1983). Нарэшце, яшчэ такі, на кнізе “Тринадцать ступенек”: “Алесю Адамовичу, спасителю нашему, с любовью. Д. Гранин. 84”.

“АДНАМУ З НИМНОГИХ”

Хатняя бібліятэка славутага пісьменніка – гэта скарбніца і рэдкіх выданняў, і ўнікальных інскрыптаў (асацыятыўна міжволі згадваюцца словы М. Гарэцкага, што сталі назвай адной Адамовічавай манаграфіі: “Браму скарбаў сваіх адчыняю...”). Бібліятэка Алеся Адамовіча не выключэнне – часам тут сустракаюцца абсалютна нечаканыя імёны і аўтографы, як, напрыклад, Уладзіміра Дубоўкі, які пасля дваццаці гадоў сібірскіх ссылак і лагераў пасяліўся ў Маскве, куды і завітаў аднойчы да яго ў госці Адамовіч: “Дарагому Алесю Михайловичу і Веры Сямёнаўне Адамовічам – з вялікаю пашанаю, з сардэчным прывітаннем. 25/05.64. Ул. Дубоўка” (на кнізе “Палеская рапсодыя”, 1961). Або дарчы надпіс маці першага касманаўта: “Александрю Михайловичу Адамовичу на добрую память от матери Юрия Гагарина. А. Гагарина. Февраль 1984 г.” (на кнізе “Слово о сыне”, 1983). Ці жартулівы подпіс славутага даследчыка беларускай літаратуры Генадзя Кісялёва, у якім Генадзь Васілевіч, відаць, з-за характару сваёй працы ў архівах назваў сябе *Кротусам*: “Зеўсу-грама-

Дарчы надпіс Уладзіміра Дубоўкі.

І МУДРАСЦІ, І ВЕДАЎ ХРАМ

ДА 100-ГОДДЗЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ

Май Данцыг.
Мой Мінск.

2006 г. Ляўкас.

Захоўваецца ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі.

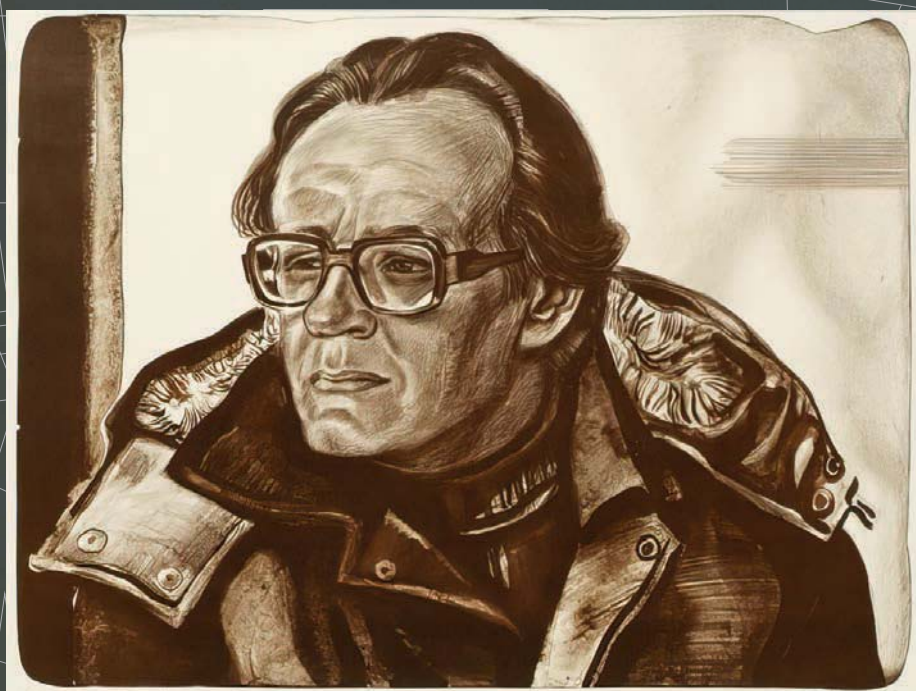
І МУДРАСЦІ, І ВЕДАЎ ХРАМ

ДА 100-ГОДДЗЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ

Алесь Адамовіч, Валянцін Тарас
і Васіль Быкаў у майстэрні мастака
Георгія Паплаўскага.
Фота Я. Коктыша.

Георгій Паплаўскі.
Партрэт Алеся Адамовіча.
1987 г.

Дарчы надпіс Васіля Быкава
Алесю Адамовічу.

Васіль Быкаў Праўдай адзінай

Літаратурная
крытыка,
публіцыстыка,
інтэрв'ю

*Алесь Адамовічу —
каўдзюх за праўду і Ада-
мовічам, але хіта іх ацёвх
дзяткіш! І гэтак...*

В. Быкава

Мінск
«Мастацкая літаратура» 5. кн. 87
1984

вержцу беларускай крытыкі Алесю Адамовічу *Кротус Генус. 24.5.1982*” (на кнізе “З жыццяпісу Якуба Коласа”, 1982; укладанне і ўступны артыкул Г. Кісялёва). Альбо адзін з найбольш арыгінальных інскрыптаў, якія толькі даводзілася сустракаць, – Мележа, дзе Іван Паўлавіч, падпісаўшыся імем улюбёнага літаратурнага героя, назваў і Адамовіча паводле імя ягонага персанажа з раманаў “Вайна пад стрэхамі” і “Сыны ідуць у бой”: “Толі Корзуну – ад Васіля Дзятла на дружбу. *Іван Мележ. 12.XI.70 г. Мінск*” (на кнізе “Подых навальніцы”, 1966). Нарэшце, невядомая эпіграма Рыгора Барадуліна на кнізе “Абразы без абразы”:

«Хай будзе ў шане шматтамовіч
І поўназборавіч –
Пасля –
Змагар за праўду Адамовіч,
Вытлумачальнік Васіля!

Рыгор Барадулін

25. VI.85

У дзень прэм’еры».

І можна толькі пашкадаваць, што часопісная плошча дазваляе працытаваць зусім нязначную частку гэтай унікальнай калекцыі...

“Аляксандру Адамовічу, лепшаму сябру, суперніку і нагул ва ўсіх адносінах харошаму чалавеку. *І. Навуменка. 9.8.60*” (на кнізе “Верасы на выжарынах”, 1960).

“Алесю Адамовічу – разумнаму, таленавітаму, цудоўнаму Чалавеку – ад шчырага сэрца. *Генадзь [Бураўкін]. 21.X.1966 г.*” (на кнізе “Дыханне”, 1966).

“Алесю Адамовічу, вядучаму чарнаведы ад пачынаючага*. *М. Тычына. 5.3.73 г.*” (на кнізе “Кузьма Чорны: эвалюцыя мастацкага мыслення”, 1973).

“Капітану беларускай крытыкі Алесю Адамовічу ад сівoga юнгi. *Р. Бярозкін. 28.VIII.74 г.*” (на кнізе “Кніга пра паэзію”, 1974).

“Аляксандру Міхайлавічу Адамовічу – з найлепшымі пачуццямі, якія толькі могуць быць, з захапленнем усім, што звязана з імем Адамовіча, *В. Каваленка. 12.V.1975 г.*” (на кнізе “Вытокі. Уплывы. Паскоранасць: развіццё беларускай літаратуры XIX–XX стст.”, 1975).

“Магутнаму Алесю Адамовічу падношу гэту кніжэнцыю, толькі як зачэпку, каб выказаць сваю вялікую прыхільнасць і сімпатыю. *Г. Кісялёў. 5.IV.76*” (на кнізе “Палечнік Каліноўскага”, 1976).

“Аляксандру Адамовічу с глыбокім уважэннем. Ваш *Константин Симонов. 21.VI.76 г.*” (на кнізе “Разныя дні войны”, 1976).

“Аляксандру Міхайлавічу Адамовічу – маленькі клумчак маленькіх вершаў і казак. З добразычліваасцю, *Станіслаў Шушкевіч. 15 сакавіка 1977*” (на кнізе “Красавік”, 1977).

“Дарагому Алесю Адамовічу, з даўнім, шчырым захапленнем. Дзякуй за ўсё! Твой *Алег Лойка. 28.03.1980*” (на кнізе “Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд: Частка II”, 1980).

“Дарагому Алесю Адамовічу – ад усяго сэрца. *Максім Танк. Мінск, 28/III.80 г.*” (на кнізе “*Ave Maria*”, 1980).

«Саше Адамовічу –
“Дзяцінства лес
далёка дзесь
дагэтуль нас гукае...”
Спасибо!

Валентин Тарас

14.XI.80 г.» (на кнізе “Прощальные костры”, 1980).

“Дарагому Аляксандру Міхайлавічу Адамовічу, які верыў у гэту кніжку, з удзячнасцю – *А. Мальдзіс*” (на кнізе “На скрыжаванні славянскіх традыцый”, 1980).

“Дарагому Алесю Міхайлавічу Адамовічу, выдатнаму пісьменніку і вучонаму. Напісаў гэта (хоць і праўду), але хочацца сказаць іншае. Вы рэдкі талент. З Ваших партызанскіх аповесцяў я ў першы раз зразумеў, як гэта было, і паверыў. “Хатынская аповесць”, “Карнікі” – рэчы небывалыя. Што там дантаўскае пекла! Здароўя і шчасця Вам! З глыбокай павагай і любоўю. *Пімен Панчанка. [Неразб.]*» (на 1-м томе Збору твораў у 4 т., 1981; цытуецца паводле ксеракопіі.).

“Милым Адамовичам с предложением сбегать в Коктебель и стать невозвращенцами. *Ю. и В. Ч. Май 1982 г.*” (на кнізе “Про картошку”, 1982)**.

“Алесю Адамовічу – Милый Алесь! Пусть мой падающий листок хоть немножко согретет тебя во дни холодные, посветит тебе во дни темные, непроглядные своим остатным добрым светом. *В. Астафьев. 17 апреля 1983, г. Красноярск*” (на кнізе “Затеси”, 1982).

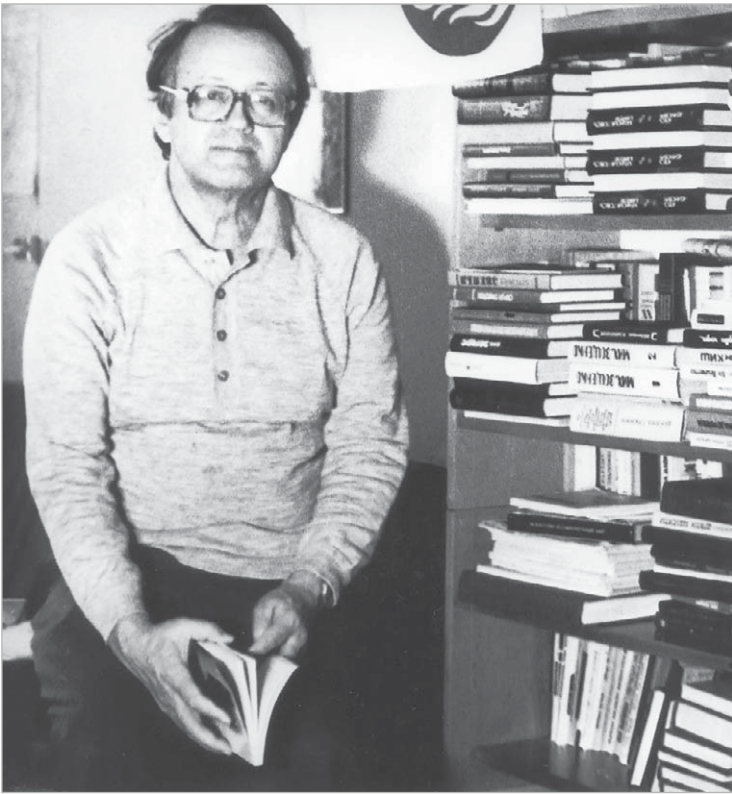
“Саше Адамовічу в знак старой и верной дружбы. *Ион Друцэ. 28.I.85 г.*” (на 1-м томе Выбраных твораў, 1984).

“Дарагому Аляксандру Міхайлавічу, без шматгадовай таленавітай дзейнасці якога не было б і гэтай кнігі, – з глыбокай удзячнасцю за дапамогу і падтрымку. *М. Мушыньскі. 31.05.1985*” (на кнізе “Беларуская крытыка і літаратуразнаўства: 40-я – першая палавіна 60-х гадоў”, 1985).

** Дарчы надпіс расійскага пісьменніка і публіцыста Юрыя Чарнічэнкі. Тут жа намалёваная марская бухта і старажытная амфара, фрагмент якой Ю. Чарнічэнка, здабыўшы на марскім дне, падараваў А. Адамовічу.

* Маецца на ўвазе, што абодва яны – А. Адамовіч і М. Тычына – займаліся тэмай даследавання творчасці Кузьмы Чорнага.

Алесь Адамовіч дома.

“1985. Алесю Адамовічу – падвiжніку – с восхiщеннем. *Андрей Вознесенский*” (на кнізе “Прорабы духа”, 1984).

“Вере Семеновне – с нежнасьцю, Алесю Адамовічу – смелому, мудрому, талантлівому – с захватываюшымі дух радостью и восхiщеннем. *Г. Поплавский. 23.XII.86*” (на кнізе “Г. Поплавский” Л. Акімавай, 1986).

“Непахіснаму Алесю А. Адамовічу – балючаму сумленню і вачыстаму дакору нашай нацыі са схiленым чалом. *Рыгор Барадулін. 19.VIII.90. Менск*” (на кнізе “Самота паломніцтва”, 1990).

Да таго ж недаравальна будзе не згадаць яшчэ адно імя – Аляксандра Твардоўскага, якому Адамовіч у сярэдзіне 1960-х даслаў аповед “Клуб, или Рукописи горят”, пра што ўспамінам сёння паметна галоўнага рэдактара “Новаго мира” на рукапісе: “Рассказ А. Адамовича, как говорится, не ко времени. А. Т.” [8, с. 243].

Трэба сказаць, што Алесь Міхайлавіч бязмежна цаніў Твардоўскага. Калі яго не стала, ён занатаваў: “Якія мы без Тв[ардоўскага]? Ды вось такія, якія ёсць. І доб[рыя], і дрэнныя. Якія заўсёды былі – і пры ім таксама, і пры Талстым... <...> Калі ўзнікне ў літ[аратуры] яшчэ фігура, перад якой сорамна будзе (нават калі ён і не чытае цябе) за паўпраўду і т. п.? Калі? Але і тады Т[вардоўскага] будзе не ставаць. <...> І як страшна і адказна стала *пасля яго*” [2, с. 86].

І калі ў Маскве да 70-гадовага юбілею Твардоўскага рыхтаваўся вечар памяці, удава Ма-

рыя Іларыёнаўна пажадала, каб даклад зрабіў Алесь Адамовіч, а не Міхаіл Дудзін, як вырашыла пісьменніцае начальства. “Ён добры паэт, – сказала яна. – Але яму ўсё адно, на якім вечары выступаць. Пра каго заўгодна” [2, с. 87].

Пра той вечар Алесь Міхайлавіч пасля пісаў неаднойчы – і пра тое, што Твардоўскі пры жыцці камусьці здаваўся кампрамісным, а камусьці – надзвычай, небяспечна грамадзянскім, а між тым ён – вялікі паэт і такім застанецца, нягледзячы ні на якія ацэнкі. Згадаў Адамовіч і паўпусты зал ЦДЛ, куды запрасілі толькі “патрэбных” літаратараў. «Так, нас не пускалі да А[ляксандра] Т[рыфанавіча], гэта слушна. Аднак ці апраўдвае гэта нас у тым, што мы не прыйшлі: забыліся. Паленаваліся. Спужаліся, – занатаваў А. Адамовіч у запісных кніжках. – На тым вечары Ф. Абрамаў, калі ўбачыў зал, пусты ад пісьменнікаў (і наогул паўпусты), і калі зразумеў, што слова не дадуць нікому, апроч тых, каго паклікалі, а мы праглынем, раз’юшана прашаптаў: “Не пусцілі нас да Ал[яксандра] Т[рыфанавіча] і правільна! Таму што мы гаўнюкі. Усе!”» [2, с. 89, 90]...

Цяпер пра гэтую гісторыю нагадваюць кнігі Твардоўскага і пра Твардоўскага ў бібліятэцы Адамовіча з дарчымі надпісамі Марыі Іларыёнаўны, у тым ліку на кнізе “Письма о литературе”: “Александру Михайловичу Адамовичу – большому труженнику, патриоту многострадальной Белоруссии с уважением и признательностью. *М. И. Твардовская. Пахра. 1985*”.

НА ДОБРЫ ўСПАМІН

Зрэшты, як ні намагайся, аповед пра любую пісьменніцкую бібліятэку ніколі не будзе поўны, а тым больш пра бібліятэку Алеся Адамовіча, дзе, апроч названых аўтараў і кніг, безліч іншых выданняў, якія, мусіць, і дапамагалі Алесю Міхайлавічу ў ягонай працы: Зборы твораў Я. Купалы (ёсць нават перакладное выданне Купалы 1943 г., у якім на форзацы ад рукі пазначаны ўладальнік: *Адамович*; дарэчы будзе зазначыць, што строфы з паэмы Купалы “Яна і я” Адамовіч зробіць эпіграфамі да раздзелаў у “Апошній пастаралі”), Я. Коласа і К. Чорнага, М. Гогаля, М. Горкага, В. Верасаева, І. Тургенева і Ф. Дастаеўскага (як у выпадку з Талстым, выданні Дастаеўскага і пра Дастаеўскага займалі ў доме Адамовіча асобнае месца); знакамітая серыя “Сусветная літаратура” і вялікія падборкі літа-

ратуры па філасофіі (Арыстоцель, Платон, Плу-тарх, Феербах), літаратуразнаўстве (Л. Анінскі, І. Залатускі, А. Грыгор’еў, Ю. Лотман, М. Стра-хаў) і пра Другую сусветную вайну. І гэта толькі тое, што адразу кідаецца ў вочы, што навіда-воку...

Між тым як і кожная пісьменніцкая бібліятэ-ка, так і кніжніца Алеся Міхайлавіча пакідае пэў-ныя пытанні. Куды, напрыклад, падзелася кніга “Ядлоўцавы куст” Міхася Стральцова, якую ён падпісаў Адамовічу восенню 1973 г. “з любоўю і дружбай”, пра што вядома з дакументальнай кнігі пра Стральцова “Выгнаны патрыцый” [9]? Таго самага Міхася Стральцова, які ў 1960-я гг. перастварыў па-беларуску аповесць “Вікторыя” і чые творы Адамовіч называў “жамчужынамі” (размова ішла пра “Загадку Багдановіча”, “На чацвёртым годзе вайны”, “Адзін лапаць, адзін чунь” і “Смаленне вепрука”), у прыватнасці пі-саў: “Вельмі не стае чытачу Стральцова-пра-заіка – яго праявічнага слова **сённяшняга**. Бо мы ведаем магчымасці гэтага слова – на ўжо напі-санаму ім. І літаратуры беларускай не стае гэ-тага слова, стральцоўскага. О, як не лішняе бы-ло б яно – побач з брылёўскім, быкаўскім...” [10, с. 4, 8].

Або што звязвала Алеся Адамовіча і Ула-дзіміра Караткевіча? Сам Алесь Міхайлавіч згадваў, што некалі пабіўся з адным літара-тарам аб заклад, што будучыня Караткевіча, які на пачатку творчага шляху выступаў у дру-ку пераважна з вершамі, не ў паэзіі, а ў про-зе. А калі ўжо былі напісаны “Каласы пад сяр-пом тваім”, Адамовіч быў у ліку тых, хто ад-крыта паўстаў на абарону аўтара, раман якога дырэктар выдавецтва “Мастацкая літаратура” Захар Магузаў згодны быў выдаць толькі пасля кардынальнай пераробкі. Адамовіч уголас та-ды заявіў, што пакуль Магузаў будзе кіраваць выдавецтвам, апублікаваць раман не ўдасца. Вядома, Захару Пятровічу пра гэта стала вя-дома – праз колькі дзён ён казаў Янку Брылю: “Нягледзячы на безадказную заяву Адамовіча, я выдам Караткевіча”. І сапраўды выдаў. Затое неўзабаве сам Адамовіч атрымаў назад з выда-вецтва свае адрэдагаваныя ўжо аповесці. Дык хай бы толькі вярнулі – Адамовіча потым яшчэ добры дзясятка гадоў не друкавалі! Ужо й “Ка-ласы...” даўно выйшлі, якія Караткевіч усё за-бываўся падпісаць Адамовічу, пакуль Брыль не стаў яго сарамаціць: “З-за цябе хлопца коль-кі гадоў не выдаюць!”

Зрэшты, свой галоўны раман Уладзімір Ся-мёнавіч з нейкай прычыны так і не падпі-саў – у хатняй бібліятэцы Адамовіча зберага-ецца толькі адна ягоная кніга, “Вока тайфуна”, з такім дарчым аўтографам: “Дарагому Алесю

Экслібрыс Алеся Адамовіча. Яўген Красоўскі.

Адамовічу на добры ўспамін – дрэнную кнігу. Бывай шчаслівы. Ул. Караткевіч. 26 лістапада 74 г.”. Але чаму “Вока тайфуна”, куды, апроч не-калькіх апавяданняў, увайшлі аповесці “Лісце каштанаў” і “Дзікае паляванне караля Стаха”, – кніга дрэнная?..

Аднак, улічваючы той факт, што гаспадара бібліятэкі няма амаль трыццаць гадоў, пытанні не такія ўжо істотныя і балючыя. Больш важ-на іншае – што кніжніца Алеся Адамовіча жы-вая дагэтуль. І выключная заслуга ў гэтым дачкі пісьменніка Наталлі Аляксандраўны – дзякуючы яе самаахвярнаму падзвіжніцтву захаваліся бібліятэка і архіў, перавыдаюцца кнігі і зберага-ецца памяць пра аднаго з найбольш выбітных мастакоў слова другой паловы ХХ ст. Таго сама-га, пра якога Васіль Быкаў казаў, што яго спасціг лёс кожнага з сапраўдных прарокаў – ім пачына-юць верыць, калі іх ужо няма на зямлі.

Спіс літаратуры

1. **Гардзіцкі, А.** Гутаркі : інтэрв’ю, дыялогі пра літара-туру / А. Гардзіцкі. – Мінск : Маст. літ., 1988.
2. **Адамовіч, А.** Записные книжки разных лет / А. Ада-мовіч ; публ. В. С. Адамовіч и Н. А. Шувагиной-Адамо-вич // Нёман. – 1997. – № 7.
3. **Чалавецтва ўрагуецца падзвігам духу**: гутарка Але-ся Адамовіча з народным пісьменнікам Беларусі Васілём Быкавым // Польша. – 2001. – № 5, 6.
4. **Лазарев, Л.** Записки пожилого человека : книга вос-поминаний / Л. Лазарев. – М. : Время, 2005.
5. **Брыль, Я.** Збор твораў : у 5 т. / Я. Брыль. – Мінск : Маст. літ., 1981. – Т. 4 : Свет далёкі і блізкі; Дарожныя на-таткі; Пра заповітнае : артыкулы, эсэ, партрэты.
6. **Адамовіч, А.** Додумываць до конца : литература и тревоги века / А. Адамовіч. – М. : Сов. писат., 1988.
7. **Тычына, М.** Называць усё сваімі імёнамі / М. Тычы-на // Адамовіч, А. Выбраныя творы ; уклад. і камент. Н. Адамовіч і М. Тычыны ; прадм. М. Тычыны. – Мінск : Кнігазбор, 2012.
8. **Адамовіч, А.** Прожито / А. Адамовіч. – М. : Слово, 2001.
9. **Выгнаны патрыцый**: кніга пра Міхася Стральцова. – Мінск: Лімарыус, 2017. – С. 326.
10. **Адамовіч, А.** Міхась Стральцоў – учора і заўтра / А. Адамовіч // Стральцоў, М. Выбранае : проза, паэзія, эсэ. – Мінск : Маст. літ., 1987.

